

„Látva lássanak” Alter Antal portálja a Steinbach-házban

Az 1820-as évek közepén¹ Pesten üzletet nyitó Alter Antal² rőföskereskedő 1854 májusában elérkezettnek látja az időt régi kirakata újjal való felcserelésére. Szüksége is volt a figyelem állandó ébren tartására, hiszen boltja az üzletekkel dúsitott Váci utca közepén³ kínálta portékáit. Remek helyet választott tevékenységéhez. A két utcára (V. Régi posta utca 15. – Váci utca 13.) néző, 1804–1805-ben Schorndorfer Ferenc órasmesternek épített háromemeletes koraklasszicista lakóház igazán reprezentatív külsővel rendelkezett. Építéstörténetét Bibó István tárta fel 1973-ban készített tudományos dokumentációjában.⁴ Alig készült el az épület, máris otthont talált benne a Schreyvogel és Társa „szépmesterségi művek”; azaz zömében kották és rézmetszettek kereskedése.⁵ 1807 tavaszán Gyomlaj Mihály magyarszabó-mester is ide helyezte át Budáról „munkás boltját”.⁶ A szabómestertől aztán egyenes út vezetett a nagyszabású textilkereskedéshez.⁷

1813-tól a ház tulajdonosa már az építető leánya és annak férje Steinbach Ferenc.⁸ A helybeli származású⁹ Alter kereskedésének nyitására a majd négy évtizeddel későbbi újsághír mellett közvetett módon egy korabeli levéltári forrás tájékoztat.¹⁰

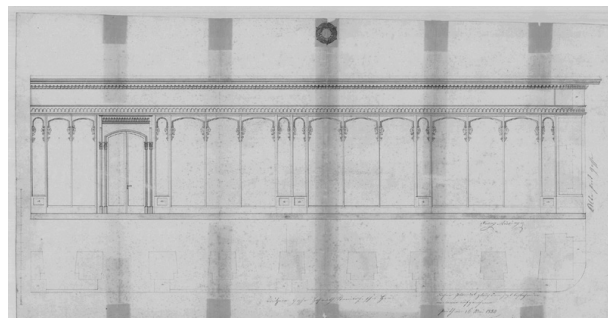
A tulajdonos kitűnően értett a hírveréshez, nemcsak forgalmazott termékei, hanem üzletének külső megjelenése is hűen követte a mindenkori reklámdivat szabásvonalát. 1836-ban Mayer Jánost kérte fel Zsófia főhercegnéhez cégérezett boltja címerképének megfestésére.¹¹ A kép annyira jól sikerült, hogy a Regélő Pesti vizsgáló rovatában részletes leírása jelent meg az elkészült remeknek. Ez a festmény mintegy összekapcsolta a rövidáru-kereskedést a korábbi szépmű-árus bolttal.

„Bolti szép czimerképek Pesten. Több izben emlékeztek már e’ lapok Pest szépülése és kereskedő boltjainak mindig nevedő csinosssággal ékesítése felől. [...] gyönyörű czimerkép tétetett nem régiben [...] a’ váczai utsza közepén, a’ Steinbach házban levő Alter Antal urnak „Zsófia főhercegnéhez” czimzett szövetáros boltja elejébe. E’ kép Zsófia cs. kir. főhercegnét életnagyságban, ékszerrel diszített pusztá fővel, fehér atlasz alruhát fedező zöld bárson uszályos felruhában, arany himzésekkel, a’ nyak körül gyöngyfűzérrel, keze in gyöngy karpereczekkel, fején himzett fátyollal ábrázolja. A’ fenékszínen Bécs városa látszatik. E’ pompás festvényt melly képgallériába is ille nék, Mayer János bécsi festő készíté, ki ott több illy remekkel diszíté már a’ legékesebb boltokat. Mind ezen szép képek illő méltánylást és érdeket

gerjesztenek az azokat naponként számosan nézegető közönségben, ’s kiki dicsérve emlegeti mind a’ jeles művésznek teremtő ecsetjét, mind a’ tulajdonosoknak illy drága ékesítvényekre tett tetemes áldozatjaikat.”¹²

Alig két évtized múlva Alter már modern eszközökkel csalogatta vendégeit. Mondhatni megelőzte a módit, nemcsak üzlete áruival, hanem kereskedésének remekbe szabott küllemével is divatot diktált. Kihasznlta a két utcára néző sarokház homlokzatait, és a teljes Váci utcai részen, illetve a Régi posta utcára néző oldalon még két ablaktengely szélességben új portált készített az épület földszintjén működő kereskedésének.¹³ A megváltozott külsőhöz új elnevezés társult. Lekerült az egykori cégéren szereplő Zsófia főhercegasszony, helyét a hangzatos Divatcsarnok név váltotta fel, amely egyértelműen jelezte, hogy a kereskedés a divattal foglalkozik egy csarnok méretű eladói térben. (1. kép)

„A »Divatcsarnok« nem áll többé egyedül; e napokban névrokona – druszája – keletkezett, nem lap ugyan, – ah! mentse az ég tőle – ellenségeinket, hanem gyönyörű divatraktár, a váczai-utcza közepén: Alter Antal divatcsarnoka, melynek párja, daczára Harrer és Smollinger, Römer és Heckenast és Jankovics diszes kapuzatainak, fővárosunkban nagyságra, fényes és pompás kiállításra nézve még eddigelé nem található. E nagyszerű divatraktár benső ujjászerezése, mondják 15,000 pfrtba került. A gyönyörű címfelirat 4000 pfrtért Párisban készült. A külső kapuzatot esténkint majd légszesz karoncsok (candelabre) világítják ki. Ki a váczai-utczán mostanában keresztülhalad, lehetetlen, hogy meg ne bámulja, vagy legalább szemébe ne tűnjék e gazdagon kiállított bolt-kirakat, mely Európa legelső kereskedelmi s divatfényüzési városainak is méltó díszére válhatnak. Ha ily riválunk akad, annak csak örvendhetünk!”¹⁴

1. kép.

Alter Divatcsarnokának portálját 1854. május 16-án szignálta Riesinger Ferenc asztalosmester.¹⁵ Ugyanő készítette egy évvel korábban a Váci utcai Nákó-házba¹⁶ a konkurens Harrer és Schmollinger kirakatszekrényét is.¹⁷ Az említett mester keze alól egy évvel korábban kikerült terv is nagyon vonzó, és a két lap rendkívüli hasonlóságot mutat. Első pillanatra szembeötlő az azonos kéztől származó finom, elegáns megfogalmazás. A rivális cég portáljának tervén bal oldalt elhelyezkedő szegmesíves záródású ajtót egyenes párkány zárja szemöldökmezőjében sarokháromszögekkel, míg másik bejárat fölött végig a szegmensívhez alkalmazkodó méretű gyámok sora húzódik. Az ajtókat karcsú pilaszterek keretezik. A kirakatablakok is szegmensívesek. A kirakatszekrény képszékének alján fűrészfogas díszítésű válaszpárkány húzódik, míg az egész építményt álló gyámos párkány fogja össze. (2. kép)

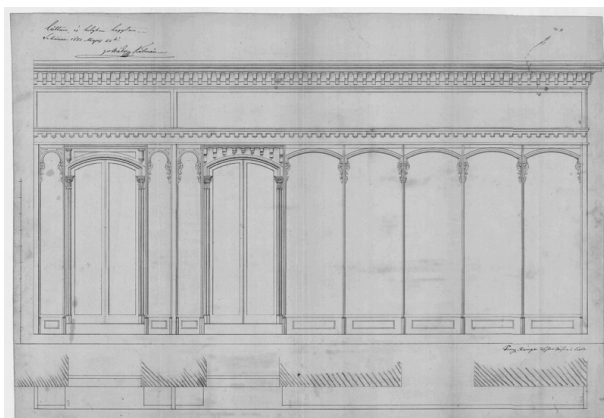
Alter portáljának nyílásai is szegmensívvel záródnak. A képszéket ívsoros, illetve fűrészfogas ékítéssel látta el. Az íves záródású ablakok keretezése is nagyon rokon. Szinte azonos elemekből építkezett; itt is alkalmazta a széles és keskeny kirakatablakok ritmikus váltakozását, de feltehetően azért tett nagy hatást a szemlélőre, mert az egész épület homlokzatán végighúzódott. Itt nem érthette az a vád az asztalosmestert, hogy a kirakatszekrény olyan monstrum, mintha maga az egész épület ezen a könnyűszerkezetes földszinti részen nyugodna, hanem funkcionális és szép a ház földszintjén működő üzlet kirakatszekrénye.¹⁸

„Ezek a mindenkori szükségből és viszonyokból származó fa-homlokzatok gyakran egész utcához sorakoznak egymás mellé mindenféle nagyságban és díszben és rendszeren egy és ugyanazon házon a legkülömbözőbb alakuk láthatók, mert a következő bolttulajdonos, ha módjában van, kapuzatát magasabbra építi szomszédjánál, de még czikornyásabban is, nem törődve a ház emeleteinek homlokzatával, a mire a háztulajdonos megfelelő bérért könnyen meg is adja az engedélyt. Az ily kirakat-ablakok mindenesetre ék-

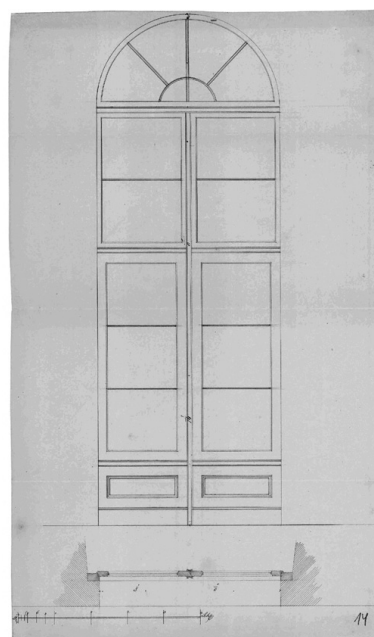
telenítik a homlokzatot, mert az emeletek nehéz kőtömege mintegy a kapuzatablak gyöngé farámáján látszik nyugodni, a mi kelletlen benyomást idéz elő, ha az egész homlokzaton jártatjuk végig szemünket. [...] mindig azon kellene lenni, hogy a ház homlokképével többé-kevésbé összehangzásban legyenek.”¹⁹

Pest város Szépítő Bizottmánya²⁰ tervanyagában fennmaradt első üzlethez készült üvegajtót 1843 februárjában engedélyezték.²¹ (3. kép) Christian Fuchs bérlő a Német Színház²² 7. számú sarokboltjához kívánt három új ajtót felállíttatni. Az iratok tanúsága szerint 1843. február 12-én három asztalosmestertől is bekértek árajánlatot a tervezett munkára.²³ Mellettük még két üvegesmester²⁴ a főszereplő, hiszen éppen a nagyobb méretű hengerelt üvegek készítése tette lehetővé a fokozatosan növekvő nagyságú ablakok, majd az egyre tekintélyesebb kirakatszekrények előállítását. A mesteremberek sorát az ismert Carl Dlauchy lakatos és Friedrich Fischer festő-mázoló zárja. Látható, milyen körültekintően jártak el az új építészeti elem első fecskéjének engedélyezésekor, amelyet építési felügyelőként Pollack Mihály véleményezett. A négy részre tagolt ajtó felülvilágítója félkörívvel záródik, alatta négy-, illetve hatosztatú ablakszemek, míg a parapetben tükrös sáv húzódik. Ezután négy év szünet következett, majd 1847–1848-ból egyaránt két-két már kimondottan portáalterv található gyűjteményünkben.²⁵

Az igazi áttörést a forradalom és szabadságharc béneltsága utáni újrakezdés nyomán az 1853. év hozta meg, amikor a bizottmányhoz tizenhét portáaltervet nyújtottak be engedélyezésre. Ezzel szinte végérvényesen lezárult Pest városában a cégérek kora. A figyelem-

2. kép.

3. kép.

felkeltés szerepét egyre inkább átvették az üzlet kínálatát bemutató, a vásárló válogatását elősegítő, ebben az időszakban fa és üveg kombinációjából előállított kisebb-nagyobb kirakatszekrények. Alkotóik a kor gyakran foglalkoztatott asztalosmesterei, bár időnként a terven egy-egy építész kézjegye is melléjük kerül.

Boltkapuzat, portál, kirakat

„De hát, mi is tulajdonképpen az a kirakat? [...] az egész kereskedésnek kis kiadási képe. A kirakat tükör, melyből megismerhetni a kereskedés tárgyát, és maguknak a kereskedőknek izlését, ügyességét. [...] A kirakat az arc, mely az embert gyakran egész hűséggel jellemzi. A kirakat az illat, mely a virágról terjed szét. A kirakat végre a szépen hívogató madárka, mely lassankint nem lép, hanem édes mézre csalogatja az elé s hátra járkálók nagy seregét.”²⁶

Deák Farkas²⁷ szubjektív megfogalmazása bő másfél évtizeddel az Alter-portál emelése után íródott, és érzékletesen bizonyítja ennek az épületfajtának a kereskedésben játszott fontos szerepét. Ha nincs mustra, nincs miből válogatni.

Az 1880-as évek elején megjelent bútorasztalosági szakkönyv külön fejezetben foglalkozik témánk egyes alkotóelemeivel. A munkát Thék Endre asztalosmester lektorálta. (4. kép)

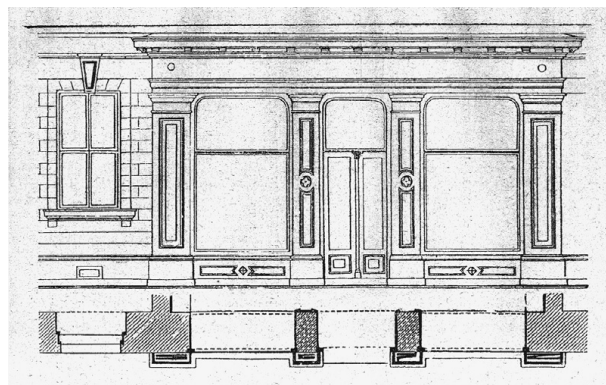
„A bolt kirakatok és kapuzataik.

Minden kereskedő nemcsak azon igyekszik, hogy eladásra szánt áruit mennél nagyobb választékban tárja ki az elmenő szeméi elé, hanem hogy ezt feltűnő és csábító módon tehesse. Nemcsak lehetőleg nagy kirakat-szekrényeket keres kiállítandó árúi számára, hanem olyakat, melyek külsejükkel szembeötlenek, mert a legjobb s leg szebb árukat egyszerű, talán nem igen világos kis ablakok mögött az elhaladó egy tekintetre sem méltatja.

A boltok ablakait, melyek nem nagy terjedelmű árucikkek befogadására szolgáltak az említett cél kedvéért, időjártán mindegyre nagyobbra fogták s azok térdverőjét, egyre alábbszállították. Továbbá a mennyre a tér megengedte, üvegszekrényeket állítottak a bemenethez gyakran a kényelmes közlekedés rovására és ezt sokszor csak 60 cm szélességre szabták. – Idővel azonban az ablak és szekrény sem volt már elegendő, és akkor a ház kőfalai elé állították, habár csak igen szűk kirakatokat, melyek végezetül az ablakokkal együtt valóságos kapuzatokká növekedtek. [...]

A kirakatok

A kirakatok az ablakoktól nem igen különböznek. A mennyre lehet nagyra kell őket szabni, a mit nevezetesen a térdverő alacsonyásával is el-

4. kép.

érhetni, ami az elhaladónak a bepillantást nagyon megkönnyíti. A gyalog-uttól számítva a térdverőnek semmiképp sem szabad egy méternél magasabbnak lennie, legtöbbször legfőleg 40–50 cm. magas, néha még ennyi sem.”²⁸

A kirakatszekrények zöménél az asztalosmesterek fenyőfából építkeztek, csak a nagyon díszesekhez használtak keményfát, ahol a megrendelő ezt megengedhette magának. Esetleg gazdaságossági megfontolásból, áthidaló megoldásként belül puhafával dolgoztak, és csak a külsejét borították a drágább keményfával. Nagyon nehéz nyomára akadni a levéltári forrásokban, vagy a korabeli sajtóban egy-egy portál faanyagának. Eddig teljes biztonsággal csak Micsei és Ráth szalmakalapraktárához készült új kirakatszekrényről²⁹ tudható, hogy mestere az egyik legnemesebb fát, a paliszanderfát alkalmazta. Ez tizennégy évvel Alter portálja után készült, és éppen a Divatcsarnok tőzsomszédságába a Váci utca 11/b. – Régi posta utca 10. szám alatt frissen elkészült Szentkirályi-házba került.³⁰

A XIX. századi meghatározás után egy napjainkból származó összefoglaló állásfoglalás a portálokról és kirakatszekrényekről:

„A mai értelemben vett portál egy hatósági rendelet nyomán született, amely megengedte, hogy a kirakatok homloksíkja harminc centiméterrel az épület homlokzata elé léphessen. Így mód nyílt a korábban különálló nyílások és falpillérekre helyezett kirakatszekrények összefogására egyetlen architektonikus kompozícióba. Ez a homlokzatra rátett faépítmény – a portál – egybefoglalta az üzlet bejáratát, a kirakatokat, a cégtáblát, magába rejtette a napvédő ponyva és az üzletet lezáró redőny vagy detektívraács szerkezetét. A cégtáblák anarchiájával szemben a portál magasabb fejlődési fokot jelentett: rendezte az egy üzlethez tartozó elemeket. Ezt az építményt a történeti építészetből vett formákkal öltöztették föl. Volt lábazata és párkánya, melynek képszéke adott helyet a cégtáblának. Az alsó és felső sávot faragott falpillérekkel

vagy féloszlopokkal kötötték össze, ezek keretezték a kirakatokat és a bejáratot. A faportál általában tisztos iparosmunka volt: asztalosmesterek tervezték és kiviteleztek.³¹

A fogalmi tisztázás után térjünk vissza a Divatcsarnok kirakatszekrénye születésének időpontjához, 1854-hez. Ebből az évből tizenöt portálterv maradt fenn gyűjteményünkben, a sorban az ötödik Alteré. Az 1850-es éveknek második felében lendületet vett kereskedés egyre inkább a vendégcsalogató, hívogató kirakatszekrényeket igényelte. A bizottmány működését záró fél évtizedben egyre többet és szebbet engedélyeztek.³²

„Alter vácz-utcai nagykereskedő úr példája nem maradt hatás nélkül; neki Pest városa szépitő bizottmánya sokat köszönhet. Ő felállította minap gazdag divatcsarnokának sok ezerbe kerülő fényes kapuzatát, mire a kirakási külső dísz és pompát bámulók népességénél nem lön kevesebb, a boltba menő vevők mennyisége is. Ezt érezhetően tapasztalván a többi kereskedők, most nyakra-főre bontják el egyszerű, régi kirakataikat, bolt-üröket és költséges, czifrábnál czifrább kapuzatokat emeltek azok helyébe.”³³

Nemcsak a Divatcsarnok, de más korabeli újság is tudósított az üzleti élet központjában, a Belvárosban eluralkodó portálépítési lázról.³⁴

„Fővárosi kereskedőink egy idő óta versenyeznek a boltkirakatok pazar fénynyeli elkészítetésében; a szent-György nap utáni hetekben alig volt a belvárosban pár utca, hol ne találtunk volna a járdákon elszórva néhány deszkadarabot, vagy egyéb anyagot és eszközöket, melyek a díszes kapuzatok felállításához szükségeltettek. Két kirakat ragadja meg leginkább a mellette elhaladó közönség figyelmét: egyik az uri-utca sarkán, Emich könyvkereskedése helyén, Juhász, Nepauer és társa³⁵ vászonkereskedése, hol a gazdag kirakatot a gyönyörű czimkép különösen ékíti, mely egy, Than Móricz hazánkfia gyakorlott ecsete által készített szép juhászleányt ábrázol. Másik Skriván³⁶ kalapkereskedése a szervita-atyák épületében. Ezen óriási kapuzat a legnagyobb fénynyel és izléssel készítve egészen más alakot kölcsönöz a szervitatérnek, s azt, valamint az uri-utca egy részét végtelenül ékíti.”³⁷

A híradások mindegyike kiemeli az elkészült kirakatszekrények városképet formáló, üdítő megjelenését. Meghatározóvá vált az esztétikai minőség igénye.

„Legyen a kirakat [...] szép. Ezt már a műveltebb közönség kívánja s a legműveltebb is hatása alatt áll.

Ez a pont, hol a kirakat már mintegy művészetté válik. Már maga a kis épület, mely kirakatul szolgál, kell hogy szakértő és jóízű mesterember által készítsék, s van fővárosunkban egynehány olyan szép, hogy a kirakat helyisége rajz és compositio tekintetében valóságos remekmű [...].”³⁸

De nemcsak „a kis épület” szépségével büszkélkedhet Alter üzlete, hanem kirakata izléses és harmonikus elrendezésével is. „Báli kelmeék legszebbek kaphatók Alter „Divatcsarnok”ában, melynek kirakata egészen festészi szépségű, s a színek összeválasztásában annyi izlés és harmonia van, mint egy berangeri³⁹ chansonban.”⁴⁰

A jól menő üzlettől 1863-ban mégis megválnak alapítója. A Bécsbe távozott Alter Antal egykori segédei; Monaszterly István és Kuzmik Pál Monaszterly – Kuzmik néven önállósították magukat. A régi helyiséget pedig unokaöccse, Alter Ede vette át, aki Kiss Kornéllal társas viszonyban Alter és Kiss, majd Alter és Társai cégneven nagy sikerrel működtette tovább.⁴¹

Az 1884-ig⁴² működött üzletre is érvényes Bácskai Vera megállapítása, amelyet az 1815 és 1830 között alapított kereskedésekről ír.

„Ezeket az éveket ugyan nem jellemezte olyan pezsgő üzleti élet, mint a század első évtizedét, s a látványos meggazdagodás éppoly ritka volt, mint a látványos csőd, de az ezekben az években megnyitott nagykereskedések szilárdabb gazdasági alapon nyugodtak, tevékenységüket szolidabb üzletvitel, a cégeket hosszú fennállás jellemezte. Lényegében ezekben az években bontakozott ki Pesten a szakosodott nagy- és kiskereskedelem, vált a forgalom kiegyensúlyozottabbá, s függetlenedett bizonyos mértékben a vásárok időpontjától.”⁴³ (5. kép)

A több mint fél évszázadig virágzó, pesti kereskedő által alapított, majd családi vállalkozásban folytatott Alter divatkereskedés megszűnésével természetesen mára elenyészett a kor emberének csodálatát kivívó

5. kép.

kirakatszekrény is, de nagy örömünkre eredeti formájában áll az épület, amelynek földszintjét díszítette. Alter kirakatszekrénye esetében igazán szerencsések vagyunk. Ismerjük a megrendelőt, az alkotót és a helyet. Az asztalosmester terve és Rohn Alajos 1850-es években készített litográfiája tudósít a hajdan volt üzlet külső és belső megjelenéséről. Az esetek többségében azonban a korszak portál-építészeti kultúrájáról nem egyetlen, de mindenképpen hiteles forrásként a fennmaradt tervek szolgálnak. Számtalan irányban kínál elmozdulást ez a 188 darab megőrződött lap. Az izgalmas téma, a feltárt tervek mennyisége arra ösztönöz bennünket, hogy összegző áttekintéssel a későbbiekben folytassuk a megkezdett munkát, hiszen a tervek több irányú helytörténeti, kereskedelmi, építészeti-műtörténeti továbbgondolásra kínálnak lehetőséget.⁴⁴

Képjegyzék

1. kép: Riesinger Ferenc: Alter Antal kirakatszekrénye
BFL XV.17.b.311 SzB 17313
papír, tus
40×77
1854. május 16.
2. kép: Riesinger Ferenc: Harrer és Schmollinger kirakatszekrénye
BFL XV.17.b.311 SzB 17193
papír, ceruza, tus
38×54,5
1853 május
3. kép: N.N.: Christian Fuchs kirakati ajtajának terve
BFL XV.17.b.311 SzB 9892
papír, ceruza, tus
42×25
1849 február
- 1-3. szkennelés: Arcanum Adatbázis Kft.
4. kép: Neoreneszánsz jellegű kirakatablak
A butorasztalosság. A mesterségek könyvtára.
Szerk. FRECSKAY JÁNOS Budapest, Athenaeum,
1883. 116.
5. kép: A Steinbach-ház Alter portáljával
BFL XV.17.e.306 Budapesti Műemlékfelügyelőség
666. doboz
Rohn Alajos litográfiája
1850-es évek második fele

Jegyzetek

- 1 N. N.: „(Alter Antal) a váci utcában 37 évvel ez-
előtt alapított szép divatkereskedését Alter Edének
s Kis Kornélnak adta át.” Vasárnapi Ujság, 10. (1863.
március 29.) 13. sz. 115. A hetilap adata megbízható
lehet a megnyitásról, mert a tulajdonosváltásról
is pontosan – két héttel a cégbejegyzés után – tu-
dósított.
- 2 A polgárkönyv 1830. február 15-i bejegyzése Anto-
nius Alter r. k. vallású pesti kereskedő felvételéről.
A tanácsülési jegyzőkönyv szerint harminc éves, és

- minden bizonnyal azonos kereskedőnkkel. Buda-
pest Főváros Levéltára (BFL) IV.1202.a.210. kötet
394. Partecédulája szerint 1881-ben, 82 éves ko-
rában, Bécsben hunyt el. OSZK, Gyászjelentések
FM8/35797 6. tekercs 173.
- 3 Ez időben a Váci utca a hajdani Váci kaputól – a
mai Vörösmarty tér és Váci utca torkolata – az egy-
kori Városházáig, a mai Március 15. tér környékéig
terjedt. Attól délre lévő szakasza ez időben Lipót
utca néven szerepelt.
- 4 V. Régiposta utca 15. Tudományos dokumentáció.
1973. BFL XV.17.e.306. Budapesti Műemlékfelügye-
lőség 666. doboz. A továbbiakban: BIBÓ.
- 5 1806-ban nyílt meg. BIBÓ, 13–14.; ISOZ Kálmán:
Zeneműkeresedelem és kiadás a régi Pest-Budán.
Magyar Zenei Szemle, I. (1941. július) 6. sz. 122–123.
- 6 „Alább írt Pest Városi Polgár és magyar Szabó Mes-
ter ember, ki Mesterségének hasznosabb folytatása
végett önként Budáról Pestre költözött vala, méltó
tisztelettel jelenti minden rendbéli Uraságoknak,
hogy [...] a' Vátzi útszában Schorndorfer-házánál 27
Szám alatt munkás boltot tart. Mellyre nézve tellyes
illendőséggel ajánlja szolgálatját [...]” N. N. In: *Ha-
zai Tudósítások*, (1807. május 8.) XXVIII. sz. 236.
- 7 Az épületben helyet kapott egyéb üzletekről ld.
TARR László: *A régi Váci utca regényes krónikája.*
Békéscsaba, Helikon Kiadó, 1984. 62–64.
- 8 BIBÓ, 9.
- 9 Hangsúlyozni kell pesti származását, mert a témá-
val kapcsolatos könyvészeti források bécsi keres-
kedőként említik. Az igaz, hogy bécsi tanulóévei
után jött vissza a városba, de nem ott született.
Idősebb Alter Antal 1849-ben, életének 93. évében
halt meg Pesten. Három gyermek maradt utána:
József (meghalt 1860-ban, 70 évesen Pesten), An-
na (91 éves korában, 1883-ban hunyt el Pesten) és a
cégalapító Antal. Alter Józsefnek és Rupp Annának
a gyermeke Ede, aki a későbbiekben továbbviszi
majd nagybátyja rőfös-üzletét. OSZK, Gyászjelen-
tések FM8/35797 6. tekercs 172, 178, 171.
- 10 Anton Alter 1828. szeptember 2-án Pest város ta-
nácsához írt beadványában kérvényezi „Schnitt-
waarenhandlung” jogosítvány elnyerését és a
polgári kereskedő testületbe való bekebelezését.
Pontokban összegezett indokai között felsorol-
ja, hogy ő már itt született, Anton Alter választó-
polgár gyermekeként, míg a kereskedést Bernard
Leichamschneider (1813-tól pesti polgár) helybéli
kereskedőnél öt év alatt alaposan megtanulta. Majd
Bécsben Joseph Arthaber mellett kereskedősegéd-
ként, főnöke teljes megelégedésére szolgált három
és fél évet. Az előadottakat mellékletekkel igazolta,
amelyek azonban nem maradtak fenn az ügyirat-
ban. Ugyanakkor előírás szerint birtokol egy rövid-
áru-kereskedést, amit kész szavahihetően igazolni.
A kereskedőtestület két előjárója a városi tanács-

- hoz írt véleményükben nem pártolták a kérelmező előterjesztését. Kiemelték, hogy semmi kifogás nincs személye ellen, de mivel a városban már több hasonló kereskedés működik, nem javasolják felvételét, viszont egy későbbi időpontban látnak rá lehetőséget. BFL IV.1202.h Relationes a.n. 3549/1828.
- 11 Nyilván a bécsi témájú cégér is hozzájárult bécsi kereskedőként való megjelöléséhez. Az irodalom egy része összekapcsolja cégérrkép készítésének időpontját az üzlet nyitásával.
- 12 N. N. Regélő, IV. (1836. július 24.) 59. sz. 471–472.
- 13 „das bestehende alte Portale durch ein neues zu ersetzen gesonnen ist [...]” BFL IV.1207. Pest város Szépítő Bizottmánya (SzB) iratok 17313.
- 14 N. N. Divatcsarnok, II. (1854. szeptember 15.) 51. sz. 1195.
- 15 BFL XV.17.b.311. SzB 17313.
- 16 Harrer és Schmollinger 1853 őszén nyitotta meg rőfös- és divatkereskedését a mai V. Váci utca 9. sz. épületben.
- 17 BFL XV.17.b.311. SzB 17193, a terv engedélyezésének dátuma: 1853. május 24. BFL IV.1207. SzB 17193.
- 18 A terv egy Váci utcai ajtóval számolt, míg a megvalósult kirakatszekrényen két bejárat nyílt.
- 19 *A butorasztalosság. A mesterségek könyvtára.* Szerk. FRECSKAY János Budapest, Athenaeum, 1883. 110–111.
- 20 Az 1808–1860 között működött városépítési hatóság közvetlenül a nádor alá tartozott. Iratanyagának levéltári jelzete: BFL IV.1207, míg az iratokból kiemelt tervtári gyűjteményé: BFL XV.17.b.311. Az iratokat az indulás évétől kezdődően folyamatosan emelkedő számokkal iktatták. A külön kezelt tervek számozása azonos a törzsanyagéval.
- 21 BFL XV.17.b.311. SzB 9892.
- 22 Az 1812-ben átadott Német Színház a mai Vörösmarty tér nyugati oldalán állt. Az épület igen népszerű helye volt a korabeli kereskedéseknek.
- 23 Johann Leiter, Mathias Schindler, Joseph Alter. BFL IV.1207. SzB 9892.
- 24 Michael Reich és Georg Benkert. BFL IV.1207. SzB 9892.
- 25 1849-ből 1, 1850-ből 4, 1851-ből 1, 1852-ből 7 terv maradt fenn az SzB anyagban.
- 26 DEÁK Farkas: *A kirakatokról s más kereskedői különöségekről.* A Magyar Bazár melléklapja, V. (1870. november 1.) 21. sz. 343.
- 27 Deák Farkas (1832–1888) író, történetíró, az MTA tagja.
- 28 Ld. 19. lj.
- 29 Romotsa Sámuel asztalosmester munkája. BFL XV.17.b.312. Pest város Építő Bizottmánya 408/1868.
- 30 „A vácz-utczára fekvő gyönyörű kirakat kerete, mint a régi posta-utczára fekvő ajtók s kisebb kirakatok, palizanderfából készült [...]” N. N. A Magyar Bazár melléklapja, III. (1868. június 1.) 11. sz. 180.
- 31 FERKAI András: *Üzletportálok.* Budapest, Városháza, 1997. 7.
- 32 1855-ből 22, 1856-ból 25, 1857-ből 28, 1858-ból 23, 1859-ből 26, míg a bizottmány működését záró évből 14 lap maradt fenn. Az áttekintő statisztikához a digitalizált tervek sorát és az iratokat tekintetem át. BFL XV.17.b.311. SzB. BFL IV.1207. SzB.
- 33 N. N. Divatcsarnok, II. (1854. október 20.) 58. sz. 1363.
- 34 A portál-tervek közt – 188 db – túlsúlyban vannak a belvárosi, illetve a lipótvárosi helyszínek. Hat esetben nem tudható pontosan hova szánták a kirakatszekrényt. Három terv készült a terézvárosi Király utcába, egy pedig, a józsefvárosi Templom térre.
- 35 BFL XV.17.b.311. SzB 17490. Az engedélyezés dátuma 1855. április 29. Az alkotó ez esetben is Riesinger Ferenc asztalosmester, aki az SzB időszakában tíz darab portáltervet szignált. A több izgalmas kirakatszekrény alkotója azonban 1857. október 25-én, 46 éves korában meghalt. 1859. május 11-én már özvegye, Terézia mesterjogán jegyzik az építkezést. Oszk, Gyászjelentések FM8/35797 422. tekercs 664.
- 36 BFL XV.17.b.311. SzB 17109. Az engedélyezés dátuma 1853. május 12.
- 37 N. N. Nefelejcs, (1855) 3. sz. 36.
- 38 Ld. 26. lj.
- 39 Béranger, Pierre Jean de (1780–1857) francia költő. Műveit többen megzenésítették.
- 40 N. N. Divatcsarnok, V. (1857. február 15.) 2. sz. 84.
- 41 A rőföskereskedés cégbejegyzése 1863. március 16. Társas cégek I. kötete 131. lap. BFL VII.3.c. 1878 februárjában Kiss Kornél kilép a cégből, amelyet a továbbiakban Alter & Kiss cégnév alatt egyedüli tulajdonosként Alter Ede visz tovább. BFL VII.2.e. Cégbírósi iratok Cg. 1876/653. 1882. október 7-én a cég közkereseti társasággá alakult. Alter és társai, németül Alter & Comp. cégnéven folytatták tevékenységüket, ugyanekkor törölték a korábbi céget. A társas cég tagjai: Alter Ede, Mezőfi Gedeon, Kleber Imre és Fehér Gyula kereskedők. 1883 decemberében cégjegyzőként Kiss Kornél és Mezőfi Gedeon együttes aláírása lesz érvényben. BFL VII.2.e. Cégbírósi iratok Cg. 1882/233.
- 42 A cég megszűnését Alter Ede korai, 1884. január 5-én bekövetkezett halála okozta. Gyászjelentése szerint; „kinos szenvedés után” fiatalon, 47 évesen érte a halál. Oszk, Gyászjelentések FM8/35797 6. tekercs 175. Elképzelhető egy esetleges súlyos betegség – hiszen felmenői mind magas kort értek meg –, amellyel összefüggésben már 1883-ban nem tudta teljes felelősséggel vinni a cég ügyeit, amit két társára bízott. Három kiskorú gyermek maradt utána. Felesége és a cég tagjai kérik a közkereseti társaság törlését, amely 1884. július 28-án meg is történt. BFL VII.2.e. Cégbírósi iratok Cg. 1882/233.

43 BÁCSKAI Vera: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten.* Budapest, Magvető Kiadó, 1989. 16.

44 A többes szám ez esetben két embert jelöl. Ritoók Pál barátommal már évek óta dédelgetjük e terv megvalósítását.

“Látva lássanak”

Antal Alters’s Shopfront in the Steinbach House

Antal Alter was born in Pest. He studied for a time in Vienna as well and opened a drapery business in the Steinbach House (today the 5th district, No. 15, Régi posta Street – No. 13, Váci Street) in the middle of the 1820s. In 1836 he commissioned János Mayer to paint the signboard of his shop, which was named after Princess Zsófia (Sophia). After two decades the owner had the shop front renovated. He took advantage of the fact that it lay on a corner and built a continuous shop front running along the whole of the Váci Street facade, while the shop front on the Régi posta Street side also covered two axes. The new look certainly called for a new name. Instead of “Princess Sophia,” the store was renamed “Divatcsarnok” (Fashion Hall), a clear statement that the drapery and fashion business was of such a scale that it demanded a “hall”. The design submitted for the building permit for the new shop front was signed by joiner Ferenc Riesinger in May 1854. He had also designed the shop front for the rival Harrer and Schmollinger Company, located in the Nákó House in Váci Street. The earlier design was also very pretty, and the two designs were rather similar, which is hardly surprising, as they were the work of the same hand. The two designs make use of almost the same elements, but the excellent proportions of the Steinbach building and the harmony of the triple rhythm of Alter’s shop front must have left a deep impression on any viewer.

The abovementioned documents were found in the drawing collection of the Embellishment Committee of the Town of Pest. The very first drawing for a glazed

shop-door among the 188 designs for shop fronts preserved in the archives of the building authority was granted building permission in February 1843. Tenant Christian Fuchs wished to provide his shop with three new doors at No. 7 on the corner of the German Theatre. The collection contains two shop front designs from 1847 and two from 1848. Following the depression after the defeat of the 1848 Revolution, a kind of a breakthrough came in 1853, when seventeen shop front designs were submitted to the building authority. This put an end to the era of hanging signs in the town of Pest. From this time on small or large glazed shop fronts and showcases of wooden structures drew the attention of passersby to the wares sold in the shops. Most shop fronts were designed by joiners with a large clientele, although sometimes the drawings were signed by architects as well. Shop fronts united the basic elements (door, window displays and roller blinds) in one architectural composition. Shop fronts dramatically changed the street and the cityscape, primarily in the downtown area of the city, which was the centre of commerce.

Company founder Antal Alter moved to Vienna in 1863. The business in Pest was continued by his nephew Ede Alter under the name “Alter and Kiss” and later “Alter and Co.” The drapery business was lucrative for more than five decades, and only ceased its operations when Ede Alter died in 1884 at the age of 47.

The paper is an introduction to an ongoing research project undertaken in collaboration with Pál Ritoók on shopfront designs that were submitted to the Embellishment Committee of Pest.

